

TÓTH GERGŐ^{ID}

A Moszkvai Társaság 1612–1613-as protektorátusi terve mögött meghúzódó motivációk

The motivations behind the protectorate plan of the Muscovy Company in 1612–1613.

The planned establishment of a protectorate over North Russia in 1612–1613 represents a significant yet often overlooked episode in the history of Anglo–Russian relations. This paper revisits the previous studies on the protectorate plan focusing on the reasons behind this ambitious but ultimately unrealistic plan. I examine the economic, political and religious reasons behind the creation of the plan which are more or less mentioned in previous scholarly works. In addition to the existing reasons, in this paper I assume that the main reason behind the creation of the protectorate plan was the importance of Russia as a transit country for the Persian and Indian trade and as a starting point for further English expeditions.

Keywords: history of England, history of Russia, Russian times of trouble, Muscovy Company, English explorations, Anglo–Russian relations, James I

A 17. század eleje jelentős átalakulások időszaka volt az orosz történelemben, amelyet politikai zavarok és a külkapcsolatokban bekövetkezett mélyreható változások jellemeztek. Az 1612–1613-ra Oroszországban elmélyülő társadalmi nyugtalanság és a külső fenyegetések háttérben stratégiai megfontolásként merült fel az angol protektorátus létrehozásának gondolata. Ebben a különleges időszakban, amely az úgynevezett „zavaros idők” végét jelezte, Oroszország belső széttöredezettséggel és külföldi beavatkozásokkal küzdött, amelyek jelentősen alakították az ország geopolitikai helyzetét. Az elképzelt protektorátus összetettsége rávilágít a gyarmati ambíciók, a kereskedelmi érdekek és a nemzetközi kapcsolatok változó természetének összefonódására.

A protektorátus létrehozása iránti angol érdeklődés a növekvő európai imperializmus tágabb összefüggéseire vezethető vissza, ahol az európai hatalmak igyekeztek kiterjeszteni befolyásukat és biztosítani a világot behálózó kereskedelmi útvonalakat. Anglia és Oroszország kapcsolatát ebben az időszakban a kereskedelmi megállapodások és azok gazdasági következményei jellemzik; ezek a megállapodások a Moszkvai Társaságon keresztül zajlottak, amelynek célja a két ország közötti kereskedelmi kapcsolatok megerősítése volt. A

^{ID} Doktorandusz, Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola (toth.gergo@gmail.com). ORCID: 0009-0004-8220-7554

kereskedelem és a diplomácia ebben a korszakban mélyen összefonódott, befolyásolva mind a belpolitikát, mind az országok közötti szövetségeket.

A zavaros időkben az angolok Oroszországban tartózkodó képviselői, különösen a Moszkvai Társaság ügynökei, katonai segítség felajánlásával és a protektorátus mint stabilizáló erő gondolatának bemutatásával igyekeztek hasznot húzni Oroszország belső viszonyaiból. Ez a kezdeményezés átfogóbb stratégiát jelez, amely a kelet-európai hatalmi dinamika alakulásában igyekezett eligazodni, Anglia célja pedig az volt, hogy a kontinentális ügyek erős szereplőjeként pozicionálja magát. Angliának érdekében állt, hogy megakadályozza az orosz szétesést, amely az országot potenciális zsákmánnyá tehetné volna a rivális hatalmak, például Lengyelország és Svédország számára, különösen a harmincéves háborút követően, amikor az európai hatalmi egyensúly nagyon törékeny volt.

Inna Lubimenko volt az első, aki 1914-ben beszámolt az angol tervről. Lubimenko műveiben (1914, 1923) komolytalannak minősítette a tervet, és nem tartotta túl fontosnak vagy figyelemre méltónak. Azon a véleményen volt, hogy az angol terv egyáltalán nem tekinthető komolynak, csak kétségbeesett próbálkozást jelentett az északi kereskedelem hanyatlása miatt.¹ Az ő írásai után azonban más kutatók is elkezdtek vizsgálni a témát, és további részletekkel egészítették ki azt. Ezek közé a kutatók közé tartozott Geraldine Phipps, aki 1983-ban tanulmányt írt Sir John Merrickről, a kor egyik kiemelkedő angol kereskedőjéről, aki nagymértékben részt vett a protektorátus tervezésében, és aktívan konzultált I. Jakabbal erről. Phipps kiemeli, hogy a tervet a lehetséges gazdasági előnyök és Jakab hataloméhsége vezérelte. Ismertette a vezető angol tisztviselők, köztük az államkincstár kancellárjának a tervvel kapcsolatos aggályait is.² Samuel H. Baron tanulmánya (1988) az angol–orosz kapcsolatokról szólt, és fontos információkkal szolgált. Baron összekapcsolta a protektorátus tervét egy másik angol tervvel, amelynek célja az Ob folyó megtalálása, feltérképezése és végső soron a folyón keresztül Kína elérése volt.³ A nyugati kutatók mellett a szovjet írók is elkezdtek tanulmányozni ezt az angol projektet, például Givi Zsordanija 1959-ben az angol tervet egy zsoldoscsoporttal hozta összefüggésbe, amely a tárgyalt időszakban érkezett Oroszországba. Megállapította, hogy a zsoldosok szoros kapcsolatban álltak a Moszkvai Társasággal, és feltételezte, hogy felderítőként küldhették őket oda. Chester Dunning 1989-ben írt először a témáról, és azt vizsgálta, hogy Mihail Romanov cár tudomást szerzett-e a tervről, s ha igen, akkor ez befolyásolta-e a további kapcsolatokat a két ország között. Arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg Mihail tudott a tervről. Később írt egy másik tanulmányt (2007) a témáról, amelyben a terv mögött álló motivációt elsősorban pénzügyi okokra vezette vissza.⁴

Ezek a korábbi munkák a protektorátus tervének fő motivációjaként a potenciális pénzügyi nyereséget jelölték meg, és némileg elhanyagolták a tágabb értelemben vett európai hatalmi harcokat, valamint I. Jakab ambícióit. Ebben a tanulmányban annak bemutatására fókuszálok, hogy véleményem szerint ezek a fent említett munkák nem hangsúlyozzák eléggé Oroszország jelentőségét mint tranzitországot és az angolok további felfedezőútjainak fontos állomását vagy kiindulópontját.

¹ Lubimenko 1914, 246–256.

² Phipps 1983.

³ Baron 1988, 19–40.

⁴ Dunning 2007, 277–302.

Ahhoz, hogy kontextusba helyezzük ezt az ambiciózus tervet, először is meg kell ismerünk az angolok oroszországi szerepvállalásának gyökereit, amelyek a 16. század közepéig, Richard Chancellor 1553-as expedíciójáig nyúlnak vissza. Robert Thorne bristoli kereskedő volt az, aki 1527-ben levélben először tanácsolta VIII. Henrik angol királynak, hogy kereszen egy északi, tengeri útvonalat kelet felé. Biztosította a királyt, hogy a felfedezés nagy anyagi hasznot hozna, és hogy az angolok képesek lennének utolérni a spanyolokat és a portugálokat az új földek felkutatásában.⁵ Az 1553-as keleti utazás célja tisztán gazdasági volt: Richard Chancellor, az expedíció parancsnokhelyettese, aki eljutott Oroszországba, emlékirataiban azt írta, hogy az expedíciót szervező és finanszírozó kereskedők és méltóságok új piacot akartak találni az angol áruknak, elsősorban az angol export 85%-át kitevő posztónak és más textíliáknak. Robert Thorne-hoz hasonlóan ő is megemlíti, hogy a spanyolok milyen hatalmas vagyonra tettek szert az új földek felfedezésével, így biztos, hogy az angolokat a spanyolok példája is ösztönözte.⁶

Kit Mayers rámutatott arra, hogy az angol expedíció célja és szervezése nagyban különbözött a spanyolokétól. A spanyolok a hódítást és a kereszténység terjesztését tűzték ki célul, és útjaikat állami ellenőrzés alatt szervezték meg. Az angolok viszont új kereskedelmi útvonalak és piacok felfedezésére összpontosítottak, és utazásaikat általában nem az állam, hanem magánszemélyek szervezték és finanszírozták.⁷ Az 1553-as expedíció során 215 magánszemély közösen vásárolt és átalakított 3 hajót, majd Sir Hugh Willoughbyt állították az expedíció élére. Willoughby nem élte túl az utat, és a három hajó közül csak a Richard Chancellor parancsnoksága alatt álló jutott el Oroszországba, a Dvina folyó torkolatához. Chancellor eljutott egészen Moszkváig, ahol találkozott IV. Ivánnal, és az angol kereskedők engedélyt kaptak arra, hogy szabadon kereskedhessenek Oroszországban. Miután Anglia felvette a kapcsolatot Oroszországgal, az utat szervező kereskedők megalapították a Moszkvai Társaságot, amelynek adománylevelét I. Mária adta ki 1555-ben. Ez a charta engedélyt adott a kereskedelmi társaság tagjainak, hogy szabadon kereskedhessenek az újonnan felfedezett területeken, és további északi felfedezésekre ösztönözte őket.⁸

A londoni székhelyű Moszkvai Társaság – kisebb megszakításokkal – monopóliummal rendelkezett az Oroszországgal folytatott kereskedelemben egészen 1649-ig, amikor Alekszej Mihajlovics cár megszüntette a kiváltságait, így pedig értelemszerűen jelentős szerepet játszott az angol–orosz kapcsolatok alakításában.⁹ A társaság ügynökei gyakran az orosz és az angol követek kísérieriként is működtek. Természetesen mind az angol kormánynak, mind a kereskedelmi társaságnak az volt a legfőbb érdeke, hogy minél kedvezőbb kereskedelmi jogokat és kiváltságokat szerezzenek Oroszországban. Ennek a célnak az elérésére és az 1612-ig már megszerzett kiváltságok védelme érdekében a társaság volt az, ami I. Jakab beleegyezésével megalkotta az 1612–1613-as protektorátus tervét.

Az 1612–1613-as terv azt az elképzelést tartalmazta, hogy Anglia Oroszország egyes részeit ellenőrzése alá vegye, illetve az ország északi területein protektorátust hozzon létre. Mindez azonban nem jöhetett volna létre a megfelelő oroszországi bel- és külpolitikai helyzet nélkül. A Rurik-dinasztia utolsó tagjának, I. Fjodor cárnak 1598-ban bekövetkezett

⁵ Hakluyt 1903, 159–164.

⁶ Hakluyt 2009, 3–5.

⁷ Mayers 2005, 19–20.

⁸ Mayers 2005, 75–76.

⁹ Phipps 1990, 257–276.

halálával Oroszországban kezdetét vette az a korszak, amelyet „zavaros időszaknak” (1598–1613) neveznek. Ezt a viharos időszakot a trónutódlási válságok sorozata jellemezte, ahol különböző frakciók versengtek a hatalom megragadásáért. Az egyértelmű utód hiánya miatt számos trónkövetelő jelent meg, leghíresebbek az Ál-Dmitrij-aspiránsok, akik további instabilitást és konfliktusokat szítottak az orosz területeken. Az orosz társadalmat mélyen érintette ez az időszak, mivel a helyi felkelések és polgári zavargások általánossá váltak, és a különböző regionális vezetők megpróbálták átvenni az irányítást a káosz közepette.¹⁰

A zavaros időkben a külföldi hatalmak, például Lengyelország és Svédország, beavatkoztak a hatalmi harcokba és igyekeztek kihasználni Oroszország sebezhetőségét. Lengyelország 1610-ben elfoglalta Moszkvát, irányítása alatt tartotta a Kremlt és megghiúsított minden stabilizációs törekvést. A lengyel király, III. Zsigmond a zavaros időkben több tényező miatt is érdekelt volt az oroszországi beavatkozásban, többek között a Lengyel–Litván Unió hatalmának megszilárdítása, a területi befolyása kiterjesztése és a protestantizmus előretérése elleni küzdelem miatt. Oroszország lerohanásának legfőbb oka azonban az volt, hogy a svédek is a saját céljaikra akarták felhasználni Oroszország helyzetét. Zsigmond nem akarta, hogy a Baltikum Svédország kezébe kerüljön, ami súlyosan gyengítette volna Lengyelország hatalmát és befolyását a térségben. Oroszországot második frontként akarta felhasználni a svédek ellen. Katolikus uralkodóként azt sem nézhette tétlenül, hogy a protestáns Svédország meghódítsa és esetleg protestáns hitre térítse Oroszország egyes részeit, ezzel pedig nagymértékben megerősítse a protestáns hatalmakat Európában. Miután Zsigmond csapatai 1610-ben elfoglalták Moszkvát, fiát, Władysławot tette meg új cárnak, annak ellenére, hogy a bojárak és a fennmaradó orosz elit többsége nem ismerte el őt cárnak.¹¹

E külföldi katonai beavatkozások kezdeti sikerei arra készítették a Moszkvai Társaságot és több protestáns zsoldost, hogy I. Jakabot beavatkozásra ösztönözzék és átvegyék az ellenőrzést Oroszország egyes területei felett. 1611-ben Zsigmond arról tájékoztatta Jakabot, hogy mivel Oroszország lengyel uralom alá került, az angol kereskedőknek vámokat kell fizetniük Lengyelországnak a korábbi, még IV. Ivánól kapott kiváltságaik ellenére. Az angolok tudomására jutott az is, hogy a hollandok hatalmas pénzüsszeget és esetleg katonai segítséget is felajánlottak Zsigmondnak ugyanazokért a kiváltságokért, amelyekkel korábban a Moszkvai Társaság kereskedői rendelkeztek.¹² Jakab azonban ekkor még nem a beavatkozás mellett döntött, hanem Svédországot akarta segíteni Lengyelország ellen. Svédország megerősítésének reményében 1613-ban személyesen közvetített a Dánia és Svédország közötti békében, amelyet a katolikus agresszióval szembeni jelentős protestáns győzelemnek tekintettek akkoriban.

Jakabnak voltak támogatói és értékes információforrásai Lengyelországban a lengyel beavatkozásról. Ilyen informátorok voltak Janusz Radziwiłł és János Zsigmond brandenburgi választófejedelem, akik egyaránt a lengyel–litván protestantizmus védelmezői voltak a buzgó katolikus Zsigmonddal szemben. Ahogy a lengyel beavatkozás Oroszországban eredményesnek tűnt, segítséget kértek Jakabtól. Mind Radziwiłł, mind a brandenburgi választófejedelem protestáns zsoldosokat toborzott Lengyelország ellen Oroszországba. Ezek között a zsoldosok között hamarosan felmerült az az elképzelés, hogy Jakabnak Észak-

¹⁰ A „zavaros időszak”-ról bővebben lásd Heller 2003, 186–238.

¹¹ Davies 1981, 456–458.

¹² Dunning 2007, 280–282.

Oroszország védelmezőjévé, sőt cárjelöltjévé kellene válnia. 1613-ban a zsoldos Jacques Margeret levelet írt Jakabnak, amelyben sürgette a királyt, hogy avatkozzon be Oroszországban.¹³ Margeret arról tájékoztatta a királyt, hogy az orosz kereskedelem milyen nagy gazdagságot biztosíthat Angliának, és csak minimális erőfeszítésre lenne szükség a fontos északi területek megszerzéséhez. Az idő előrehaladtával Jakabot nemcsak a lengyel hódítás, hanem Svédország katonai ambíciói is nyugtalanították. 1613-ra világossá vált, hogy Svédország királya, II. Gusztáv le akarja zárni Oroszország összes kikötőjét azzal a céllal, hogy az orosz árukat a svéd balti kikötőkön keresztül kelljen szállítani Európa többi részébe. Ezzel a svédek véget vetettek volna a közvetlen angol–orosz kereskedelmi kapcsolatoknak. Természetesen ezek után Jakab már nem volt érdekelt a svéd győzelemben.

Ami a protektorátusi terv mögött álló motivációkat illeti, I. Jakab pénzügyi és politikai okok miatt is érdekelt volt a tervben. Az angol király nagy adósságot örökölt elődjétől, I. Erzsébettől, aki kénytelen volt kölcsönöket felvenni a Spanyolország elleni háborúk folytatásához. Amikor Jakab hatalomra került, a pénzügyi helyzet nem javult, mert a király pazarló életmódot kezdett folytatni, ami tovább merítette az egyébként is szűkös kincstárat. Ezért Jakab minden olyan kezdeményezést támogatott, amely javíthatott a pénzügyi helyzetén.¹⁴ Az is fontos, hogy a tárgyalás időszak alatt a Titkos Tanácsban hatalomváltás történt a protestáns külpolitikát támogatók javára. Mint Dunning rámutat, 1612-ben, amikor a protektorátusi terve kezdett formát ölteni, Robert Cecil külügyminiszter meghalt. Cecil volt a katolikusbarát külpolitika fő szószólója a Spanyolországgal való béke fenntartása érdekében. Cecil halála után azonban a király udvari kegyeltjeihez, Sir Thomas Overburyhoz, Robert Carrhoz és Henry Neville-hez fordult tanácsért az oroszországi ügyekkel kapcsolatban. Mindannyian buzgó protestánsok voltak, és Oroszország, lengyel meghódítása és esetleges katolikus hitre való áttérése nagyon zavarta őket. Az sem elhanyagolható, hogy mindannyian kapcsolatban álltak a Moszkvai Társaság nagybefektetőivel, így a kereskedők is lobbiztak náluk a terv mellett.¹⁵

A Moszkvai Társaság szintén a nyereség növelésére törekedett, ezért a fő támogatója volt a projektnek, amitől azt remélték, hogy megerősíti majd a pozíciójukat Oroszországban. Bár Dunning említi a perzsa kereskedelmet és az északkeleti átjáró keresését a társaságnak a protektorátusra tett javaslata okaként, véleményem szerint ez nincs eléggé kiemelve. Először is az 1553-as út fő célja a Kínába, Indiába és a felfedezetlen keletre vezető útvonal feltérképezése volt, és a folyamatos erőfeszítésekből nagyon is nyilvánvaló, hogy a társaság tagjai nem mondtak le ezekről az ambíciókról. Anthony Jenkinson, az első oroszországi angol követ és a Moszkvai Társaság ügynöke 1563-ban Perzsiába utazott, ahol kiváltságokat szerzett az angol kereskedők számára, hogy az országban üzletelhessenek.¹⁶ 1570-ben Thomas Bannister arra kérte a perzsa uralkodót, hogy adjon engedélyt a Perzsián való áthaladáshoz és kereskedésre, de őt elutasították. Az angolok hatszor utaztak Perzsiába, mindannyiszor Oroszországon keresztül a Volga folyó mentén, majd hajókon a Kaszpi-tengeren. A Moszkvai Társaság, bár tisztában volt a térség veszélyeivel, főként banditák és háborúk formájában, nagyon lelkesen és pozitívan állt hozzá az áruk számára szükséges raktárak építéséhez és a Perzsiával, esetleg Indiával való stabil kereskedelem kialakításá-

¹³ Dunning 1989, 94–108.

¹⁴ Lásd még Cramsie 2000, 345–364.

¹⁵ Dunning 2007, 277–302.

¹⁶ Morgan – Coote 1886, 157–159.

hoz. A perzsa kereskedelem, amely főként luxuscikkekből, például selyemből, fűszerekből és drágakövekből állt, meglehetősen jövedelmező volt egészen 1581-ig, amikor az angoloknak az oszmán–perzsa háborúk miatt fel kellett hagyniuk ezzel az útvonallal.¹⁷ A kereskedelmi útvonal feladása ellenére a cél, hogy új piacokat találjanak és hozzáférjenek a keleti árukhhoz, megmaradt. 1607-ben Thomas Smythe lett a Moszkvai Társaság kormányzója, ami új lendületet adott a társaság északi felfedezési törekvéseinek.¹⁸ Thomas Smythe korának talán legnagyobb kereskedője és felfedezője volt, és ő volt az angol Kelet-indiai Társaság első kormányzója még a Moszkvai Társaság kormányzójaként eltöltött hivatali ideje előtt. Smythe a Perzsiával folytatott kereskedelmet is újra akarta indítani, és 1604-ben, amikor moszkvai követként szolgált, Borisz Godunovtól megkapta az engedélyt, hogy Oroszországon keresztül kereskedjen Perzsiával. A másik jele annak, hogy a Perzsiával való kereskedelem iránti érdeklődés nagymértékben megerősödött, az volt, hogy 1613-ban a már említett Sir Henry Neville azt javasolta, a Moszkvai Társaság terjessze ki kereskedelmi tevékenységét Oroszországon és Perzsián keresztül Indiába is.¹⁹

A Moszkvai Társaság számára nem az egyébként is fogyatkozó orosz piac volt annyira értékes. A fő bevételi forrást már egy ideje a norvég partoknál folytatott bálnavadászat jelentette a társaság számára, Sir Walter Raleigh pedig az orosz kereskedelmet nem tekintette túl sikeresnek: „for seventy years together we had a great trade to Russia, and even about fourteen years ago we sent store of goodly ships thither; but three years past we sent out four thither, and last year but two or three ships”.²⁰ Az eddigi megállapítások azonban arra utalnak, hogy Oroszország inkább tranzitországgként szolgált a Perzsiából és Indiából érkező áruk számára, valamint kiindulópontként a további felfedezésekhez, amelyek fő célja még mindig Kína elérése volt. Oroszország jó földrajzi elhelyezkedése és a rivális hollandok térségbeli tevékenységei lehettek a fő okok, amelyek arra készítették a Moszkvai Társaságot, hogy meggyőzze I. Jakabot a protektorátus létrehozásának szükségességéről.

Végül I. Jakab úgy döntött, végrehajtja a tervet, és elküldte John Merricket, a Moszkvai Társaság ügynökét, hogy tárgyaljon az oroszokkal a protektorátusról, valamint tájékozódjon a moszkvai helyzetről, mivel az angolok nem voltak biztosak abban, hogy éppen ki uralkodik Moszkvában. Amikor Merrick megérkezett Arhangelszk kikötőjébe, értesült Mihail Romanov cárrá választásáról. Ez a fejlemény gyorsan véget vetett az angol törekvéseknek, és Merrick személyesen nem is utazott Moszkvába, csak egy követet küldött maga helyett az új cárhoz, hogy gratuláljon a megválasztásához.²¹

A protektorátusi terv mögött sokféle ok húzódott meg. Először is az 1609-es lengyel, majd az 1610-es svéd beavatkozás miatt a Moszkvai Társaságnak cselekednie kellett, hogy Oroszországban maradhasson. Oroszország az angol haditengerészet számára nagyon fontos nyersanyagforrás volt, a társaság pedig monopóliummal rendelkezett ebben a kereskedelemben. Egy lengyel vagy svéd uralom alatt álló Oroszországban ez a monopólium megszűnt volna, és Anglia kénytelen lett volna ezeket az árukat potenciális ellenségeitől megvásárolni. Másodsor I. Jakab titkos tanácsában változás következett be, ami agresszívebb, protestánsbarát külpolitikát eredményezett, különösen a katolikus Lengyelországgal szem-

¹⁷ Fischer 1912, 68–71.

¹⁸ Spurling 1955, 16–20.

¹⁹ Cawston – Keane 1896, 43–46.

²⁰ Cawston – Keane 1896, 43.

²¹ Dunning 2007, 277–302.

ben. Ráadásul Jakabnak és a Moszkvai Társaságnak voltak támogatói a lengyelországi protestáns ellenzékéből, például Janusz Radziwiłł, aki az angol beavatkozást szorgalmazta Oroszországban. Az egyik legfontosabb ok, ha nem a legfontosabb, az az, hogy Oroszország számos angol expedíció kiindulópontja vagy megállója volt, valamint tranzitországként működött a Perzsiával és potenciálisan Indiával folytatott angol kereskedelem számára. 1612–1613-ban, amikor a protektorátus terve megfogalmazódott, a Kelet-indiai Társaságnak még nem volt megbízható útvonala Indiába, mivel az indiai partok mentén erős portugál jelenlét tapasztaltak. Az angolok az Oroszországon és Perzsián keresztül vezető útvonalat tekintették az indiai piac elérésére az egyetlen lehetséges megoldásnak, ezért nem engedhették meg, hogy elveszítsék oroszországi pozíciójukat.

Bibliográfia

Források

- Hakluyt 1903 = Hakluyt, R.: *The Navigations, Voyages, Traffiques, and Discoveries of the English Nation*. Vol. II. Glasgow.
- Hakluyt 2009 = Hakluyt, R.: *The Discovery of Muscovy and Voyager's Tales*. Charlestone. (Eredeti kiadás: London–Paris stb. 1889.)
- Morgan – Coote 1886 = Morgan, E. D. – Coote, C.H.: *Early voyages and travels to Russia and Persia by Anthony Jenkinson and other Englishmen, with some account of the first intercourse of the English with Russia and Central Asia by way of the Caspian Sea*. (Cambridge Library Collection) Cambridge.

Szakirodalom

- Baron 1988 = Baron, S. H.: Thrust and Parry: Anglo–Russian Relations in the Muscovite North. *Oxford Slavonic Papers* 21: 19–40.
- Cawston – Keane 1896 = Cawston, G – Keane, A. H.: *The Early Chartered Companies: (A.D. 1296–1858)*. London.
- Cramsie 2000 = Cramsie, J.: Commercial Projects and the Fiscal Policy of James VI and I. *The Historical Journal* 43: 345–364.
- Davies 1981 = Davies, N.: *God's Playground: A History of Poland*. Oxford.
- Dunning 1989 = Dunning, Ch.: A Letter to James I Concerning the English Plan for Military Intervention in Russia. *The Slavonic and East European Review* 67: 94–108.
- Dunning 2007 = Dunning, Ch.: A Singular Affection for Russia: Why King James Offered to Intervene in the Time of Troubles. *Russian History* 34: 277–302.
- Fischer 1970 = Fischer, D.: *The development and organization of English trade to Asia: 1553–1605*. London.
- Heller 2003 = Heller, M.: *Az Orosz Birodalom története*. Budapest.
- Lubimenko 1914 = Lubimenko, I.: A Project for the Acquisition of Russia by James I. *The English Historical Review* 29: 246–256.
- Mayers 2005 = Mayers, K.: *North-East Passage to Muscovy: Stephen Borough and the First Tudor Explorations*. Stroud.
- Phipps 1983 = Phipps, G.: *Sir John Merrick English Merchant-Diplomat in Seventeenth Century Russia*. Newtonville (Mass.).

- Phipps 1990 = Phipps, G.: The Russian Embassy to London of 1645–46 and the Abrogation of the Muscovy Company's Charter. *The Slavonic and East European Review* 68: 257–276.
- Spurling 1955 = Spurling, S.: *Sir Thomas Smythe, Governor of the East India Company and Patron of Bermuda*. New York–San Francisco–Montreal.